

## Kapitel 5. Grupperingar och positioneringar samt dominerande normer som styr

I detta kapitel besvaras forskningsfråga nummer ett: (1) *Vilka sociala normer visar sig hos elever och lärare och hur påverkar dessa den sociala samvaron i skolklassen?* I det här kapitlet redovisas resultat från de individuella kartläggningarna<sup>112</sup>, som inledningsvis gjordes med de 24 eleverna, och genom dessa kartläggningar framträder grupperingar och positioneringar. Vilka och vilkas normer<sup>113</sup> ligger till grund för forandet av skolklassens sociala samvaro? Hur kommer dessa normer till uttryck genom elevernas utsagor? Genom uppföljande samt kompletterande intervjuer kan en mer samlad bild av de elevnormer som villkorar och styr grupperingar och positioneringar i klassen erhållas.

Inledningsvis presenteras grupperingar och positioneringar. Därefter beskrivs hur normer i klassen styr dessa grupper (baserat på elevernas utsagor). De normer som först aktualiseras är relaterade till elev-elev-relationen.<sup>114</sup> Avslutningsvis redovisas berörda lärares sociala normer som under aktionsforskningsprocessen visat sig vara en avgörande faktor i och för förbättringsarbetet i klassen.

### 5.1 Grupperingar

Fem grupperingar framträder. I delbeskrivning A (se bilaga 8) synliggörs och analyseras grupperingar och positioneringar samt skolklassens dominerande normer. Elevens egna värderingar synliggörs när positioneringarna sätts ut på positioneringstrappans högra del och när dessa nivåer definieras,

---

<sup>112</sup> Sammanfattande kommentarer från lärare och forskare: Delbeskrivningarna A-E utgör ett underlag när lärarna får i uppgift att ge en skriftlig kommentar om varje elev inför det kommande förbättringsarbetet. [Fl. 2:1] Jag gör också en skriftlig kommentar som tillsammans med lärarnas kommentarer redovisas för lärarna som ett kompendium, efter termin 1.

<sup>113</sup> Jag skiljer på gruppnormer och skolklassnormer. Gruppnormer ses som styrande inom en specifik kamratgrupp. Skolklassnormer vilka benämns dominerande normer ses som styrande i skolklassen som helhet.

<sup>114</sup> Gruppnormerna som här redovisas är normer som kommit till uttryck från elever vid mina samtal om deras relation till vissa elever inom den egna kamratgruppen samt dilemman som rört dessa. Således bör det också finnas fler normer i kamratgrupperna som inte kommit till uttryck.

medan de elevnormer som dominerar i skolklassen framträder när kamratgrupperna sätts ut på trappans vänstra del och dessa definieras.<sup>115</sup> Delbeskrivning A visar att det bildats grupper i skolklassen som av de flesta av eleverna upplevs som statiska. Beskrivningen synliggör även elevernas egna värderingar och skolklassens tre mest dominerande elevnormer. Med dominerande normer avses här elevnormer som präglar klassens sociala samvaro genom att alla har att förhålla sig till dessa, och normerna skapar ramar för vad som är eller icke är önskvärt, accepterat och tillåtet. Dessutom framkommer det att lärarna har svårt att uppfatta och förstå normerna.

Vid kartläggningen [Fl. 1:4] utkristalliseras fem grupper (jfr kategorier) i skolklassen. Jag betraktar grupperna i den här studien som dynamiska, det vill säga de kan förändras över tid och beroende på situation. Med tid avses här den tid som förflyter under den beskrivna processen i flödesschemat (se bilaga 1) från [Fl. 1:3] till [Fl. 3:28]. Att grupperna betraktas som dynamiska innebär att gruppmedlemmarnas (elever i en kamratgrupp) inbördes positioner kan förändras. Det betyder också att vissa elever kan tillhöra flera grupper beroende på ur vems perspektiv eleven betraktas – även om de enligt eleverna förefaller vara permanenta över tid. Eleverna själva beskriver tre av de fem grupperna som statiska (nr 1, 2 samt 5). Exempel på sådana beskrivningar är: ”Så här har det sett ut sen’ i sjuan” och ”det var så här från början”. När det gäller grupp nr. 3 och 4 ses de som kamratgrupper både av elever och lärare. Dock använder de elever som jag placerat i grupp 3 och 4 inte själva benämningarna jag valt. Däremot ger andra elever uttryck för att dessa elever stämmer överens med gruppens ”rubricering”. När det gäller eleven Emina framkommer det att hon försöker dölja det som grupp 3 och 4 symboliserar. Det bör också observeras att de fem grupperna är en momentan ”bild” av skolklassen vid kartläggningstillfället, vårterminen 2010.[Fl. 1:4] De beskrivna grupperna<sup>116</sup> nedan är min samlade bild utifrån de individuella kartläggningarna med eleverna.[Fl. 1:4]

---

<sup>115</sup> Exemplet i, figur 5 (se bilaga 8) visar hur eleven Sara beskrivit grupperingar på positioneringstrappan och synliggjort skolklassens tre dominerande normer när hon har definierat de olika nivåerna. Notera att definitionerna därefter utvecklats genom muntliga följdfrågor. De understrukna namnen tillhör elever som Sara upplever som ledande i respektive grupp.

<sup>116</sup> Jag skiljer på begreppen grupp och kamratgrupp. Kamratgrupp definieras i studien som en grupp som ur elevernas perspektiv beskrivs som statisk i betydelse att elever som ingår i denna grupp alltid är tillsammans. Grupp definieras som en samling elever som jag funnit har något gemensamt som konstituerar en specifik kategori men som inte nödvändigtvis umgås med varandra.

### 5.1.1 Grupp 1

I kamratgruppen ingår fem elever varav tre flickor och två pojkar. Gruppen kan betraktas som en enhetlig kamratgrupp. Eleverna som ingår i gruppen är: Caroline, Louise, Lisa, Carl och Albin. Caroline, Louise och Carl har ledarpositioner. Värderingar som håller samman kamratgruppen: Eleverna har en stark sammanhållning inom gruppen och står upp för varandra i alla lägen. De skyddar varandra om andra elever kritiserar eller angriper dem. Det finns inga uttalade konflikter mellan gruppmedlemmarna. Intressen: De är alla intresserade av den senaste musiken på hitlistorna, trendiga märkeskläder, shopping, senaste tekniken inom telefoni och dataspel samt socialt umgänge med "likasinnade".

Inställning till skolarbetet samt relation till de i studien ingående lärarna: De här eleverna uppvisar en negativ attityd till skolarbete inför andra elever. De verkar vara skenbart sociala med lärare och angelägna om att odla och upprätthålla en "kompisrelation" till lärare. Eleverna vill framstå som trevliga, pratsamma och sociala. Det som framförallt tycks förena och hålla samman kamratgruppen är en önskan om att framstå som "coola och populära". Den här gruppen benämns i studien som "de som låter mycket och tar plats". Gällande gruppnormer: (1) *Man ska ta plats-synas och höras*, (2) *Man ska ha många kompisar*, (3) *Man ska se ner på "stud"*. Dessa tre normer är synonyma med skolklassens elevnormer. De kan ses som dominerande och styrande, det vill säga normer som eleverna har att förhålla sig till.

### 5.1.2 Grupp 2

I kamratgruppen ingår nio elever varav fem flickor och fyra pojkar. Kamratgruppen kan betraktas som två mindre, separata grupper. Dels en flickgrupp och dels en pojkgupp. I flickgruppen ingår: Sanna, Elin, Linnea, Lovisa och Emina. Sanna och Lovisa kan betraktas som två emellanåt konkurrerande ledare. Inom gruppen finns både uttalade och outtalade konflikter mellan medlemmarna. Värderingar som håller samman flickgruppen: Flickorna har varierande intressen såsom schlagermusik, skräckfilmer, dans och teater samt att diskutera kamratrelationer. Tre av flickorna har en speciell och utvecklad humor som används på ett nedsättande sätt inom kamratgruppen.

Inställning till skolarbete samt relation till de i studien ingående lärarna: Flickorna tycks vara positivt inställda till samtliga lärare. De är i hög grad

studieinriktade och öppna med att sikta mot toppresultat. Det är inställningen till skolarbete som förenar flickorna i denna grupp. Gruppen benämns därför ”studgruppen”. Gällande gruppnormer: (1) *Man ska vara repliksnabb på ett ”smart” sätt*, (2) *Man ska anamma den humor som gäller i gruppen* samt (3) *Man ska framstå som ambitiös, smart och sträva efter höga betyg*.

I pojkgruppen ingår: Abbas, Martin, Alexander och Jesper. Värderingar som håller samman pojkgruppen: Pojkarna i tycks ha en samhörighet som enbart bygger på att de är studiemedvetna och att de strävar efter att framstå som ambitiösa elever. Inom kamratgruppen pågår ständiga konflikter där alla tenderar att ”lägga sig i” även när de egentligen inte är berörda. Konflikterna tycks dock läggas åt sidan till förmån för studierna. Samtliga pojkar uppvisar en besvikelse över att inte bli tagna på allvar när det gäller deras utsatthet i kränkningssammanhang. Pojkarna har över tid försökt få klassföreståndare och rektor att agera i syfte att få stopp på kränkande handlingar från elever inom kamratgruppen, i skolklassen samt i vissa fall från elever i andra klasser. Det som verkar hålla samman gruppen är en rädsla för att bli utsatt av andra elever i klassen.

Kamratgruppen benämns som ”pojkguppen” och inte som ”studgrupp” eftersom gruppen inte på samma sätt som studflickorna vågar tala i termer av att man är studieinriktad. Gällande gruppnormer: (1) *Man ska skämta med varandra utan att för den skull härma och efterlikna andras skämt*, (2) *Man ska hjälpa och stötta varandra inom gruppen vid hot från andra pojkar i skolklassen*, (3) *Man ska vara sig själv och inte härma andra* samt (4) *Man ska ”putta och packa” på varandra inom kamratgruppen*.

### 5.1.3 Grupp 3

Gruppen består av elva elever varav sju pojkar och fyra flickor. Den här gruppen är inte statisk till sin karaktär till skillnad från kamratgrupperna 1, 2 och 5. Gruppen konstitueras utifrån det faktum att eleverna av olika anledningar är frekvent frånvarande i skolklassen. Samtliga pojkar har av organisations- eller schematekniska orsaker mindre tid i klassen än övriga elever. Det handlar dessutom om regelrätt skolk och i två fall om dokumenterad sjukfrånvaro. I gruppen ingår: Tobias, Marcus, Adam, Mathias, Linus, Robin och Daniel. Det som förenar gruppen är att pojkarna uttrycker ringa eller inget intresse för skolarbete samt i två fall en stark önskan om att byta klass. Mellan pojkarna finns en värme och sammanhållning för att skydda sig mot framförallt normsättande elever i grupp 1. Relationen till lärarna är allt från konfliktfylld till mycket god.

När det gäller flickornas frånvaro beror den på framförallt två saker. Det ena är att de inte deltar på enskilda lektioner med hänvisning till både fysiska och psykiska åkommor. Det andra är att de ”sympatiskolkar” när någon av flickorna upplever sig vara orättvist behandlad av lärare och/eller elever. I gruppen ingår: Emina, Sara, Jessica och Sofia. När det gäller Tobias, Marcus, Linus, Robin och Emina finns en koppling till grupp 4. Det som förenar eleverna i grupp 3 tycks vara att de av olika anledningar tillbringar lite tid i skolklassens sociala samvaro, i förhållande till elever som ingår i grupp 1 och 2. Därför benämns gruppen som ”elever som är frekvent frånvarande”.

#### **5.1.4 Grupp 4**

Gruppen består av fyra elever varav tre pojkar och en flicka. I gruppen ingår Tobias, Marcus, Linus och Emina. Den här gruppen är inte statisk till sin karaktär till skillnad från kamratgrupperna 1, 2 och 5. Gruppen är likt grupp 3 konstituerad utifrån det faktum att eleverna ger uttryck för att vilja byta skolklass. Det som förenar eleverna i denna grupp är att andra elever i skolklassen beskriver deras situation som att deras vantrivsel inte går att åtgärda. Gemensamt för dessa elever är att de ger uttryck för att inte kunna påverka och förbättra sin situation så att de uppnår en gynnsam trivselnivå. Samtliga elever uttrycker en önskan om fler kamratrelationer.

Inställning till skolarbete samt relation till de i studien ingående lärarna: Här finns en skillnad mellan pojkarna och flickan. Samtliga pojkar har en uttalad missnöjdsamhet gentemot vissa lärare. Detta tycks hänga samman med att pojkarna vägrar följa lärarnas direktiv. Pojkarna uppvisar stort ointresse för skolarbete i allmänhet. Flickan har en distanserad relation till lärare som tar sig uttryck i att hon vill lyckas i skolan men att hon inte förmår be om hjälp för att uppnå detta. Det som förenar eleverna i denna grupp är att de har hög frånvaro samt gett uttryck för att inte trivas i skolan. Därför benämns gruppen som ”de som vantrivs”.

#### **5.1.5 Grupp 5**

I denna marginaliserade kamratgrupp ingår tre flickor: Sara, Jessica och Sofia. Dessutom har eleven Emina en ”tillflyktsort” i denna grupp, men eftersom hon klart deklarerar att hon nu tillhör ”studgruppen” ingår hon ej som permanent medlem här.

Värderingar som håller samman kamratgruppen: Intresset för sällskapsdjur förenar flickorna. Dessutom har de en påfallande, provocerande klädstil något som gör att andra elever förlöjligar flickorna. Flickorna leker lekar som andra elever betraktar som barnsliga och ”fåniga”.

Inställning till skolarbete samt relation till de i studien ingående lärarna: Flickorna har en skiftande inställning till skolarbete så till vida att en flicka är medveten om vikten av och vill ha bättre betyg. Dock väger hennes lojalitet till övriga flickor i gruppen tyngre än att i praktiken studera. Övriga flickor tycks inte ha insett vikten av godkända betyg. De tre flickornas relation till lärarna i studien framstår som en överhängande besvikelse över att lärarna inte tagit deras utsatta situation på allvar. Flickorna undviker mer eller mindre konstant att delta på lektioner där fysisk beröring förekommer.<sup>117</sup> Detta föranleder att lärare och övriga elever i skolklassen upprepat benämner kamratgruppen som ”en klass i klassen”. Det som håller samman kamratgruppen: Det finns en outtalad överenskommelse om att skydda varandra från elevers och lärares kränkande handlingar. Pågående konflikter mellan flickorna förekommer men tycks ha en underordnad betydelse eftersom de är införstådda med att de behöver varandra. Flickorna hävdar ”rätten att få vara som man är”, att inte behöva anpassa sig efter andras normer. De ger uttryck för att inte kunna förändra sin situation och för att vara stämplade som någonting de inte är. Det som håller samman kamratgruppen är en rädsla för att utsättas för kränkande handlingar vilket gör att kamratgruppen distanserar sig från övriga klassen. Kamratgruppen benämns därför som ”de som är utanför”. Gällande gruppnormer: (1) *Man ska hålla ihop när lärare behandlar någon i gruppen orättvist*, (2) *Man ska bojkotta lektioner där lärare undervisar som agerar orättvist mot någon i kamratgruppen*, (3) *Man ska inte vara studieinriktad samt* (4) *Man ska undvika lektioner där det ingår aktiviteter som har inslag av fysisk beröring*.

Följande sju elever ingår i fler än en grupp: Tobias, Marcus och Linus grupp 3 och 4. Sara, Jessica och Sofia grupp 3 och 5. Emina grupp 2, 3, 4 och 5. Det innebär att jag vid analyserna av kartläggningarna [Fl. 1:4] tyckt mig se att dessa elever som exempelvis Emina pendlat mellan att ingå i grupp 2 och 5. Samtidigt har hon kunnat betraktas som en elev som är frekvent frånvarande (grupp 3) och som vantrivs (grupp 4). Det framkommer

---

<sup>117</sup> Här avses samarbetsövningar som innebär fysisk kontakt på olika lektioner i undervisningen samt de flesta aktiviteter på idrotten.

sammantaget att gruppnormerna påverkar och styr hur elever inom respektive kamratgrupper agerar.

## 5.2 Positioneringar på två nivåer

Positionering innebär i den här studien två saker. Det handlar om att elevernas sociala samvaro i den specifika skolklassen tar sig uttryck som kamp och dynamik på två olika nivåer. Den första nivån innebär att var och en av eleverna har en position i förhållande till en annan elev/andra elever inom den egna kamratgruppen. Det innebär således att det finns en hierarkisk struktur inom kamratgrupperna. Den andra nivån innebär att kamratgruppen har en position i förhållande till de kamratgrupper som återfinns i den hierarkiska skolklasstrukturen. Dessa båda nivåer är dynamiska så till vida att det förs en kamp om positionerna.

Kampen kan förstås som en ständigt pågående process som ur elevernas perspektiv gestaltas som konfliktfyllda möten mellan aktörer på olika nivåer inom en specifik skolklasskontext. Det innebär att de utkristalliserade grupperna får en struktur som kan förstås som hierarkisk. Gruppernas positionering tar sig följande uttryck:

1. De som låter mycket och tar plats (en hegemonisk grupp). I texten som följer benämns denna grupp, den normsättande gruppen.
2. De som är ”stud”<sup>118</sup> (en underordnad hegemonisk grupp)
3. Elever som är frekvent frånvarande
4. De som vantrivs
5. De som är utanför (en marginaliserad grupp)

Att kamratgrupperna har olika status (hegemonisk, underordnad hegemonisk och marginaliserad) har framkommit genom att samtliga elever fått beskriva dem i anslutning till positioneringstrappan. Att exempelvis kamratgruppen, *De som är ”stud”* betraktas som underordnad beror på att eleverna i den hegemoniska kamratgruppen, *De som låter mycket och tar plats*, bestämt att en av skolklassens dominerande normer är att se ner på ”stud”. Denna grupp av elever (nr 1) beskriver exempelvis ”studgruppen” på följande sätt:

”Töntgänget – dom som pluggar och är seriösa”

---

<sup>118</sup> ”Studgruppen” definieras av eleverna som de som seriöst och målmedvetet går in för skolan.

”Det är ’studen’ i klassen”  
”Dom jobbar på lektioner men pratar på raster”  
”Dom går in för skolan”  
”Dom går hem till varandra på håltimmarna – sitter och läser läxor och gör prov och sån’t”  
”Dom pluggar mest – det är det enda dom tänker på”  
Hur positionerar då dessa elever i ”studgruppen” sig själva? Det som karaktäriserar deras egen kamratgrupp beskrivs på följande sätt:  
”Vi sköter våra läxor bra så därför har vi inte världens bästa rykte och dom ser oss som plugghästar”  
”Vi är den grupp som hörs näst mest”  
”Vi är pluggstämplade”  
”Vi som pluggar och tydligen är ’stud’”  
”Vi satsar på MVG<sup>119</sup> för att vi ska kunna bli vad vi vill och välja fritt bland gymnasielinjerna”  
”Vi försöker visa alla respekt men ibland är det svårt...”  
Elever från de övriga grupperna beskriver studgruppen som:  
”Dom hjälper oss om vi behöver hjälp på matten”  
”Dom smarta som alla frågor”  
”Satsar allt på betyg”  
”Dom är väldigt duktiga i skolan – verkar tycka om skolan”  
Sammantaget speglar elevcitaten den hierarkiska struktur som kamratgrupperna i skolklassen tycks utgöras av och hur en dominerande norm kan beskrivas ur olika kamratgruppers perspektiv.

### 5.3 Elevernas normer

Det framkommer normer bland eleverna som kan förstås ur olika perspektiv. Det är dels de gruppnormer som presenteras inledningsvis i kapitlet i anslutning till att de fem grupperna/kamratgrupperna presenteras. Dessutom är det normer som styr på en skolklassnivå. Dessa normer presenteras i följande stycke.

#### 5.3.1 Dominerande normer i klassen

De inledande kartläggningarna[Fl. 1:4] med eleverna visar att det finns tre dominerande normer som styr skolklassens sociala samvaro:

---

<sup>119</sup> Datan härrör från betygssystemet som gällde enligt Lpo 94.



1. Man ska ta plats – synas och höras (man ska dominera över andra elever i och utanför klassrummet)
2. Man ska ha många kompisar
3. Man ska se ner på ”stud” (man ska ha en nedsättande inställning till elever som är studieinriktade)

Det betyder att även om övriga elever uppskattar och är välvilligt inställda till ”studgruppen” så har de att förhålla sig till den dominerande normen, det vill säga att man ska se ner på studeleverna. Hur detta visar sig samt hur de två övriga normerna kommer till uttryck hos eleverna redovisas mer ingående nedan i detta kapitel.

### 5.3.2 Normer villkorar skolklassens sociala samvaro

Utifrån det som redovisats ovan kan konstateras att normer villkorar skolklassens sociala samvaro och bestämmer positioneringar och grupperingar i klassen.

För att undersöka hur detta kan förstås genomförs uppföljande gruppintervjuer [Fl. 2:22,3:3] med tre kamratgrupper samt två parintervjuer med normsättande elever.[Fl. 3:8] Av dessa framgår mer i detalj hur normerna bestämmer handlingsramar mellan kamratgrupperna men också inom kamratgruppen. Samtliga elever synliggör normerna men de beskrivs på olika sätt beroende på hur eleven upplever att de påverkar hen. Normerna beskrivs som dominerande för att de normsättande eleverna manifesterar just dessa normer för att bibehålla sina positioner och för att få de utsatta eleverna att vara kvar på sina positioner. De dominerande normerna är överordnade andra normer. Med *andra normer* menas i den här studien de normer som också styr elevernas sociala samvaro men som till skillnad från de normer som i studien betraktas som dominerande inte används av eleverna när de normsättande elevernas position och agerande beskrivs på positioneringstrappan. De dominerande normerna sätts av elever som har den högsta positionen i skolklassen och styr övriga elevers handlingsutrymme.

Elever som satt de dominerande normerna verkar också ha makt över andra normer. Ett sådant exempel är elevnormen, *Rätten att få använda mobil under lektioner*. När elever som inte ingår i den normsättande gruppen använder sina mobiler på lektionstid reagerar de normsättande eleverna med att högt kommentera att de bryter mot skolans regler. När de själva använder mobiler under lektionstid blir det inga reaktioner från klasskamraterna. Eleven Martin i ”studgruppen” berättar att det räcker med att Sara eller andra utsatta elever i hennes grupp tar fram sin mobil och klickar en

gång så skriker de normsättande pojkarna Albin och Karl direkt rakt ut ”Vad gör du!”

Jesper: Om Sara och Sofia tar upp sin mobil så hör man direkt en kommentar från Carl, Albin och Caroline... men dom får ha sina mobiler... Caroline har alltid sin mobil på bänken och sitter ofta och pillar på den... jag såg henne sms:a på matteprovet... men det är ingen som kommenterar det att dom har sin mobil men så fort nån' av dom andra... Sara och dom tar upp sin mobil då kommer det direkt kommentarer från Carl och Albin: ”Lägg ner mobilen ungefär”.

Alexander: Det blir det om vi också tar upp den. Det verkar som bara dom får ha uppe mobilerna... att det är en regel att bara dom får ha det och inga andra.

Martin: Dom får ju göra som dom vill men så fort nån' annan gör det så stör dom sig på det och säger till.[Fl. 2:22]

Två normsättande elever förklarar upprätthållandet av denna norm på följande sätt:

I: Varför kommenterar ni om Sofia eller Jessika sitter och sms:ar men inte om Caroline gör det?

Louise: För vi tycker inte om dom.

Albin: Nä (tittar på Louise och ler)

Louise: Det är ju inte svårare än så.[Fl. 3:8]

Exemplet visar hur normer på principiellt och konkret sätt styr relationer och handlingar i klassen. Även om de inte är synliga i form av skriftliga instruktioner så är de synliga för eleverna i form av att var och en vet sin plats i den sociala hierarkin. Samtliga fyra normsättande elever bekräftar andra elevers berättelser om att de inom sin kamratgrupp håller ihop och oftast skyddar varandra, även om någon av dem ”gör något dumt” mot någon annan elev. Följande citat speglar detta:

Carl: Jag och Albin vi håller nästan alltid ihop så... jäklar... säger nån' nåt' till Albin så kanske jag är med och säger nåt' tillbaka och säger nån' nåt' till mig så...[...]

I: Kan ni förstå att dom andra eleverna tycker att det är så, att ni skyddar varandra hela tiden även om nån' gör nåt' dumt?

Carl: Ja det kan jag...

Caroline: (fnissar) ... ja kanske om jag tänker efter... men jag har inte själv tänkt på det!

Carl: Inte jag heller faktiskt... men så mycket skyddar är det inte tycker jag för alla klarar sig i stort sett...

Caroline: Vi är ganska självständiga.[Fl. 3:8]

Dessa elever bekräftar också det som andra elever gett uttryck för nämligen att det i det närmaste är omöjligt för någon annan elev att tillrättavisa dem därför att de är så ”slängda i käften” eller för att de blir så arga. Sammanfattningsvis kan sägas att de normsättande eleverna skyddar varandra och håller ihop vid handlingar som de upplever som angrepp från andra elever. Tre av de utsatta flickorna beskriver vad som händer om de skulle agera på samma sätt som de normsättande eleverna gör i klassrummet:

Sofia: Om jag skulle avbryta någon skulle jag få jättemånga emot mig.

Emina: Ja

Sofia beskriver vad som skulle hända ifall exempelvis den normsättande eleven Caroline stod och redovisade framför klassen och Sofia sa: ”du, jag hörde inte kan du säga det en gång till” så skulle hon få samtliga normsättande elever emot sig. Sofia säger att även om hon i sak har rätt skulle de ju ändå ”gnaga” på henne hela tiden eftersom dom är en kamratgrupp.

Sara: Det gäller att ha rätt kontakter för att klara sig.

Sofia: Ja.

I: Hur då rätt kontakter?

Sara: Man blir ju mobbad om man liksom inte är vän med dom rätta personerna... som ingen ger sig på.

Sofia: Mmm... skulle jag bo i stan och va' kompis med Caroline då skulle jag ha jättemånga kompisar.

Emina: Då skulle hela skolan gilla dig.

Sofia: Ja då skulle hela skolan gilla mig för dom är hela skolans mittpunkt.[Fl. 3:3]

Det är inte enbart utsatta flickor som upplever sig exkluderade. Pojkarna i ”studgruppen” menar att de utsätts för kränkande handlingar för att de inte lever upp till de dominerande normerna. Pojkarna är överens om att om man inte håller med de normsättande pojkarna Albin och Carl ”så kan man ju få skit”. Följande citat speglar detta:

Alexander: Om man inte lyssnar på rätt musik så klagar Albin på en. [...] Om den är en dag gammal typ då är den gammal tycker han.

Jesper: Dom tycker att dom har rätt hela tiden... allt dom gör och tycker är rätt och så ska alla andra va' också enligt dom. [...] Dom kan ge kommentarer om man säger nåt' som är emot det dom säger... [...] I åttan hade vi en diskussion i svenskan om läxor och alla tyckte det var jättemycket läxor... framförallt Carl och Albin och dom klagade... och då sa jag att jag tycker inte det är mycket läxor utan lagom som det är... och då fick jag några kommentarer av dom efter lektionen.

I: Vad sa dom?

Jesper: Är du stud och gillar du läxor?

Alexander: Det var så på en No-lektion förra veckan... och jag låg nån' sida före dom i ett arbetsblad som vi höll på att göra... då sa dom jädra hemmajobbare... varför jobbar du hemma för? ... stud!

I: Vem var det som sa det?

Alexander: Albin och Carl. [...] Jag försöker jobba upp och komma så långt som möjligt på lektionerna... göra klart med det... så då får jag skit för att jag jobbar bra.

Jesper: Jag tycker att Carl och Albin... framförallt Albin... allting som inte dom gör eller tycker om eller gillar tycker dom är enligt dom konstigt... framförallt enligt Albin... och då ska dom kommentera det... och om... det kan va' kläder... om man har annorlunda kläder än dom... då är man konstig... annan musik än dom så är man konstig, spelar andra spel än dom... då är man konstig och som sagt saker som dom får göra men inga andra... Dom tror att dom styr över allting.[Fl. 2:22]

Sammanfattningsvis speglar detta hur elever som har en lägre position än de normsättande eleverna är oförmögna att påverka de normsättande eleverna och de styrande normerna.

Två av skolklassens dominerande elevnormer, *Man ska ta plats - synas och höras* och *Man ska ha många kompisar* hänger ihop samt påverkar och förstärker varandra vilket enligt eleverna påverkar relationerna mellan dem. Noteras kan att de elever som satt normerna menar att det är upp till de andra, tysta eleverna, själva att ta plats. De menar att det är deras eget ansvar att utmana och vara aktiva. Nedan följer ett exempel på hur två normsättande elever svarar på en enkät som handlar om deras syn på den dominerande elevnormen, *Man ska ta plats - synas och höras*: [Fl. 3:1]

Vad är ditt ansvar?

Caroline: - Det är inte mitt ansvar att få dem andra att ta plats. Mitt ansvar är att vara den jag är!

Albin: - Vet inte.

Hur ser du på din egen situation? Beskriv och ge exempel!

Caroline: - Min situation är BRA, behöver inte ta mer plats! Eller bra och bra, det är ju vi som tar plats som får skiten i klassen...

Albin: - Bra

Har lärarna någon roll i det här? I så fall vilken?

Caroline skriver: - Nä, det är elevernas egna problem, om dom tycker att dom tar för liten plats. TA STÖRRE PLATS DÅ! Prata mer!

Albin: - Nej

Vad anser du behöver åtgärdas för att alla ska få ta plats i klassrummet?

Caroline: - Ingenting, de som inte tar plats får väl öppna truten oftare bara?!

Albin: - Dom får väl börja prata mer?

Kommentarerna från den hegemoniska gruppen kan kontrasteras mot de utsatta eleverna berättelser. Tre av flickorna menar att läraren, en av klassföreståndarna, blir lurad av de normsättande eleverna. De visar upp en falsk bild av sig själva när den läraren är med. De säger även att dessa elever använder sig av kränkande kommentarer som lärarna inte förstår både i och utanför klassrummet. Sådana uttryck är "K" och "Kbry" som betyder: "och – vem bryr sig?" De menar att det även finns andra uttryck som lärare inte uppfattar som kränkande handlingar och som de vill hjälpa lärarna att förstå.

Emina: Jag inser ju att det inte hjälper att skriva... (har skrivit ett brev till läraren)

I: Vad ville du berätta när du skrev?

Emina: Hur det är egentligen och vad dom inte ser. Dom märker ju inte vissa nya ord som dom (normsättande elever) har hittat på... det vet ju inte lärarna vad det betyder.

I: Vad är det för ord?

Emina: Till exempel K... när dom säger K så är det...

[...]

Sofia: Okey fast drygt... [...] Till exempel om jag sitter och berättar jätteen-gagerat om vad jag ska göra i stallet sen' så kan dom säga K. [...] Det är bryr mig inte... håll käften!

Enligt dessa utsatta flickor är det de tre normsättande eleverna Caroline, Carl och Albin som "tyst väser" K till de utsatta eleverna inte minst under lektionstid. Emina och Sofia berättar om ett tillfälle när Sofia skämtat med läraren Camilla och normsättande elever väst "Kååå". Flickorna är överens om att läraren inte kände till uttryckets innebörd. Emina berättar att hon till och med har skrivit till en lärare att "ni fattar inte dom orden för dom finns inte." [Fl. 3:3]

Samma flickor uttrycker att de skulle vilja ta mer plats men att det inte går. De menar att de normsättande eleverna så tydligt visar att de inte vill befatta sig med dem. Detta märks till exempel när elever ur dessa båda kamratgrupper får bestämda platser i klassrummet och "tvingas" sitta bredvid varandra. De normsättande eleverna visar då på olika sätt att de inte vill prata eller samarbeta med de utsatta flickorna. Dessa vågar heller inte prata med de normsättande eleverna med risk för att säga något som sedan kan spridas ut om dem. Exempel på sådant är att de frågar om något de inte förstår och därmed riskerar att stämplas som "dumma". Eleven Sara uttrycker "Det är ju det man går och bär på...". Emina berättar att hon aldrig pratar på lektionerna för hon är rädd att svara fel trots att hon egentligen

vet svaret. Sofia intygar att om Emina skulle svara fel så skulle hon få kommentaren: ”oh vad dålig du är.” Det kan få allvarliga konsekvenser om man svarar fel menar Sara. Om man en gång gjort något konstigt i de normsättande elevernas ögon så lever det kvar och de får ”förutfattade meningar om en”, säger hon vidare. Gör man däremot något bra så lägger de inte märke till det, avslutar Sara.

Emina: Och saker som man gör till exempel... dåliga saker är ju på grund av dom.

Sara: Ja

I: Vad kan det vara?

Sofia: Det kan vara att man säger en grej i klassrummet som inte dom säger just då!

Emina: Ja

Sofia och Emina ger ett par exempel på saker de normsättande eleverna anser olämpliga om det är riktat mot deras kamratgrupp. Det kan handla om att man exempelvis avbryter Louise eller Albin eller gör något annat för att få uppmärksamhet - saker som de normsättande eleverna själva gör hela tiden, menar de. Det som beskrivs kan få konsekvenser för flickorna.

Sofia: Ja för då får man hela gruppen mot sig.

I: Tänker ni på det här?

Sofia: Jag gör det typ nästan varje dag.

I: Tänker du också på det här?

Emina: Ja... för ibland tänker jag på det jättemycket. När jag kommer hit på morgonen så är jag jättetaggad... nu vet jag hur jag ska göra! (Hur Emina ska bete sig för att andra elever ska acceptera henne) Om man är jätteglad och så kommer dom (normsättande elever) och förstör ens dag helt... och man känner sig jättene... på grund av dom. [...] Det är så svårt att fråga om hjälp när någon sitter... [...] när jag satt jämte Caroline (normsättande elev) på matten så har jag inte frågat om hjälp om någonting.

I: Varför då?

Emina: För att säger jag att jag inte fattar så kommer hon gå ut: ”Åh Emina fattar inte...” (Emina börjar nästan gråta). Och då vet hon i 9 J (en elev som tidigare mobbat Emina) vad jag inte fattar!

Sara: Ja

Emina: Då vet hela skolan...

Jessica: Det är som nu på matten när vi fått nya platser... man ser ju liksom dom (normsättande elever) som hamnar jämte oss... dom blir ju lite liksom så här (himlar med ögonen)... och gör sån'a miner liksom. [...] Man ser ju liksom att ska jag sitta jämte henne typ eller...

Sara: Ja det är precis så.[Fl. 3:3]

Dessa flickor säger att de hela tiden tänker på att inte säga eller göra fel saker för att detta får konsekvenser som på olika sätt går ut över deras skolarbete. De menar att lärarna inte kan tvinga de normsättande eleverna att förändra sina beteenden genom att ta mindre plats – synas och höras om dessa inte *själva* vill det. De menar att det skulle vara samma sak som att tvinga Sara att inte ha rödfärgad lugg. Jag tolkar detta resonemang som att flickorna utgår från att de normsättande eleverna *är* de dominerande normerna och att de har rätt att få vara som de vill, även om andra känner sig kränkta av dem och att lärare därför inte kan göra något åt det. På frågan om vad lärare skulle kunna göra för att andra än de normsättande skulle ges mer plats, svarar eleven Sofia att de inte kan göra något eftersom de inte kan "tvinga andra elever att hålla käften". De normsättande eleverna lyssnar inte på lärarna menar hon. Eleven Jessica drar ett parallellt exempel som går ut på att en lärare skulle be Sofia byta till rosa kläder i stället för grönt nästa dag. Sofia fortsätter:

Sofia: Ja det är som att säga till Sara... du måste ta ut näspiercingen för den passar inte där. Du måste byta och sätta den i läppen. Det är som att säga så. Man kan ju inte säga så. Eller du får inte ha orange lugg.

[...]

I: Nu måste ni förklara. [...] Menar ni att om lärarna skulle tvinga dom (normsättande elever) att vara tysta då skulle det vara ungefär som att förbjuda...

Sofia: ... Sara att ha svart hår.

I: Hur tänker du då?

Sofia: Det går inte ... hon bestämmer ju över sig själv. Jag kan ju inte tvinga Sara att...

Sara: ... utan det är jag själv som måste ha vilja och det är samma sak med dom att dom måste ha viljan att hjälpa till.

Sofia: Ja fast det har dom ju inte... för dom bryr sig inte (fnissar).

I: Och då behöver dom inte för att dom inte vill... eller?

Sofia: Enligt dom så behöver dom inte och lärarna orkar väl inte bry sig heller.[Fl. 3:3]

Enligt de elever som upplever sig marginaliserade i klassen finns ingen möjlighet att förändra den sociala samvaron. De som skulle kunna bidra till förändring vill inte, och lärarna kan inte påverka de som inte vill. De marginaliserade elevernas beskrivning betyder att den sociala samvaron i klassen ses som cementerad i en hierarkisk struktur. Samtliga elever ger uttryck för att det tar kraft att inte få vara den man *är*.

Emina: Man hatar skolan på grund av dom (normsättande elever).

Sofia: Mmm

Emina: På grund av dom som gör så mot oss (kränker).

Sara menar att om hon hade trivts i skolan hade hon kunnat göra bättre ifrån sig. Även Emina uppger att hon egentligen kan prestera bättre men att det är mycket hon går och tänker på. Detta medför enligt henne att fokus upptas av andra saker än själva skolämnet.[Fl. 3:3] I samband med förbättringsarbetet och dekonstruktionen av klassens gällande elevnormer under studiens tredje termin, [Fl. 3:1] hävdar eleverna Sanna från ”studgruppen” och Sara från gruppen ”de som är utanför” följande i sina skriftliga kommentarer:

Sanna: Alla normer märks tydligt. Det finns en del som uppfyller alla normer och det märks när man diskuterar för det är ofta de som tycker det här är en dålig studie med löjliga frågor. Jag (Sanna) kan tycka att det är väldigt irriterande att bara samma personer pratar hela tiden när det finns så många som inte vågar prata. Det blir heller ingen bra sammanhållning i klassen för att det är bara några personers åsikt man hör HELA TIDEN.

Sara: I klassrummet märks det, normerna men ännu mer på rasterna. I klassrummet vågar ju folk oftast inte mobbas. Jag och mina vänner har varit mobbade i 2,5 år tack vare att folk gillar att trycka ner andra för att synas och höras. Hade kunnat skriva längre men detta intresserar mig dock inte. [Fl. 3:1]

Exemplen ovan förstärker ytterligare slutsatsen om den starka positionering och gruppering som finns i klassen. Tolkningen utifrån elevernas utsagor tyder på att de kan beskrivas som cementerade genom att elevnormer styr vad som får sägas och inte får sägas, hur man får agera och vem man får umgås med. Elevutsagorna pekar på hur inneslutning och att vara accepterad är begränsat till den egna gruppen och kränkningar används av den hegemoniska gruppen som medel för att genom dominans utesluta andra. Maktstrukturen, enligt eleverna, är uppenbar men vad händer när elever i den dominanta gruppen utmanas?

### 5.3.3 En elev högst upp i hierarkin utmanas

I kapitel 6 ges exempel på hur två flickor, Emina och Linnea i ”studgruppen” upplever sig bli ifrågasatta och utmanade av elever från den egna kamratgruppen. I det följande ges exempel på hur ytterligare en elev, Caroline utmanas i form av att en elev agerar på ett sätt som Caroline upplever kränkande.



Samtliga fyra normsättande elever är upprörda och mycket förvånade över att en flicka i klassen vid upprepade tillfällen vågat ge sig på Caroline (en av de normsättande flickorna) genom att ge henne spydiga kommentarer i klassrummet. Caroline berättar att hon tagit så illa vid sig att hennes mamma fått ringa klassföreståndaren. Caroline verkar mest upprörd över att inte förstå varför flickan valt just henne. Hon säger att hon undrar varför, men att hon inte är intresserad av att reda ut det inträffade med stöd av en lärare. Hon förklarar att hon antagligen tagit så illa vid sig för att Louise (normsättande kamrat) varit sjuk och att Carl och Albin inte sett det som inträffade och därför inte kunnat skydda henne. Var det så att flickan vågade ge sig på Caroline som var mer sårbar därför att de andra i hennes kamratgrupp inte var i närheten och kunde skydda henne? Caroline blir också mycket upprörd när hon plötsligt under intervjun [Fl. 3:8] får för sig att jag där och då kanske betraktar henne som en som är mobbad.

I: Har du pratat med dina föräldrar om hur du känner dig?

Caroline: Ja

I: Får du stöd hemifrån?

Caroline: Ja gud ja! Men gud det låter som jag är värsta mobbad (höjer rösten)! Verkligen inte! (skrattar nervöst)

I: Hur känns det om jag tror det?

Caroline: Det känns för jävligt! Jag är verkligen inte mobbad.

Caroline säger att hennes bild av att vara mobbad liknar scenen ur en film där någon är konstant utstött. Något som hon inte är eftersom hon har ”hur många kompisar som helst i skolan”. Dock medger hon att hon känner sig sårad av det inträffade eftersom hon inte kan förstå varför den utsättande flickan gett sig på just henne av alla elever i klassen. Caroline menar att det finns många i klassen som det vore lättare att såra. Hon tycker det känns jobbigt att bli sårad och medger att hon blir ledsen. Caroline tycks inte vilja befatta sig med bilden av att vara mobbad vilket för henne innebär att ”vara utsatt flera gånger varje dag”.

I: Vi behöver inte prata mer om det.

Caroline: Jag bryr mig inte (skrattar). Jag visste bara inte vad jag skulle svara.

I: Jag tror inte att jag har några fler frågor. Har ni några önskemål, frågor eller synpunkter?

Carl: Nej

Caroline: Det är bara det att du inte får tro att jag är mobbad! För det är jag verkligen inte (skrattar nervöst).

I: Varför får jag inte tro det?

Caroline: För att jag inte är det. Jag vill ju inte bli så här mobbad... för det är jag inte... jag är inte nära mobbad... det är bara att hon är en jävla retsticka.[Fl. 3:8]

Som framgår av kapitel 4 har ansvariga lärare arbetat med att förbättra den sociala samvaron. Arbetet i klassrummet inleds under andra terminen av klassföreståndaren med att ta tag i de upplevelser av kränkningar som framkommit.[Fl. 2:6] I början av studiens tredje termin får eleverna skriftligt kommentera de dominerande normerna och vad de anser att de betyder både för dem själva och för klassen som helhet.[Fl. 2:20] När klassföreståndaren Camilla ska inleda med att skriva upp frågor om vilka normer som råder i klassen reagerar de normsättande eleverna. Camilla sammanfattar situationen på följande sätt (i mail-konversation med mig): ”Då jag skrev upp frågorna på tavlan” hördes de normsättande eleverna Caroline och Albin tydligt och det framgick att de tyckte frågorna var löjliga och att det var en ”jävla skitstudie”. Camilla tolkar protesterna som att ”coola gänget”, vilket är lärarens egen benämning på den normsättande gruppen, inte gillar att alla får komma till tals genom att skriva sina tankar om de dominerande normerna. De normsättande förstår då att saker kan komma fram som inte annars inte skulle komma fram. I mejlet nedan framgår på vilket sätt de normsättande eleverna tillsammans agerar.

Så fort jag står med ryggen mot tavlan låter Caroline och Albin med viss uppbackning av Carl och Louise (andra normsättande elever) som skrattar med och möjligen flikar in en och annan kommentar. Övriga elever helt tysta. Vänder jag mig om är det tyst... lustigt att de uppfattar det som att jag också inte hör när jag inte ser...

Frågan i förbättringsarbetet är dels vilka förväntningar som underordnande elever har på lärarna för att förändra situationen, dels vad som sker när berörda lärare får kunskap och agerar för att förbättra den sociala samvaron. I kapitel 6 redogörs för den senare frågan. Låt oss först se vad elever säger om lärarnas ansvar, normer och dess betydelse för den sociala samvaron i klassen.

#### **5.4 Lärarnas normer**

Data i studien pekar på att det finns tre centrala normer bland lärarna som styr och påverkar hur de agerar när vissa elever i en skolklass utsätter andra för kränkande handlingar och/eller själva utsätts för kränkande handlingar av elever i skolklassen.